

«Перлина Медоборів»

«Методичні основи формування екскурсійного маршруту м. Збараж

«Історія Збаража крізь призму віків»»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОЇ СПРАВИ.....	5
1.1. Сутність екскурсії, її ознаки та функції.....	5
1.2. Методологічні основи формування оглядової (багатопланової) екскурсії м. Збараж.....	7
РОЗДІЛ 2. ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКСКУРСІЙНИХ ОБ’ЄКТІВ М. ЗБАРАЖА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	12
2.1. Історико-архітектурні пам’ятки та об’єкти монументального мистецтва.....	12
2.2. Сакральні об’єкти екскурсійного Збаража.....	17
2.3. Релігійні пам’ятки.....	20
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ М. ЗБАРАЖ НА ЕКСКУРСІЙНОМУ МАРШРУТІ «ІСТОРІЯ ЗБАРАЖА КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІКІВ».....	22
3.1. Особливості формування екскурсійного маршруту.....	22
3.2. Технологічна карта маршруту.....	24
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	34

ВСТУП

У наш час **актуально** поширювати серед туристичних потоків інформацію про рідний край, а також, і про невеликі міста, на прикладі міста Збараж, що можуть розповісти про велич, могутність та силу українського народу, бажання боротися за власну спадщину. Саме завдяки різноманітним пам'яткам, ми можемо перенестися в глибину віків та почерпнути необхідні знання.

Об'єкт дослідження: історико-архітектурні, сакральні, релігійні пам'ятки та об'єкти монументального мистецтва міста Збаража.

Предмет дослідження: практичне використання інформації про пам'ятки під час формування екскурсійного маршруту.

Мета: для ширшої популяризації пам'яток м. Збараж подати їх туристично-краєзнавчу характеристику та на основі цієї інформації сформувати методичну розробку екскурсійного маршруту «Історія Збаража крізь призму віків».

Для реалізації даної мети потрібно виконати наступні завдання:

- 1) дослідити теоретичні основи екскурсійної справи;
- 2) проаналізувати формування екскурсійного маршруту містом Збараж;
- 3) відібрати найбільш привабливі історико-архітектурні, сакральні, релігійні об'єкти та пам'ятки монументального мистецтва міста;
- 4) подати їх туристично-краєзнавчу характеристику;
- 5) сформувати на їх основі екскурсійний маршрут та картосхему;
- 6) створити технологічну карту маршруту;
- 7) подати рекомендації щодо практичного використання їх в екскурсійній діяльності в м. Збараж.

Наукова цінність даної роботи полягає в авторській розробці екскурсійного маршруту «Історія Збаража крізь призму віків».

Практична значущість: матеріали даного дослідження можуть бути використані із навчальною метою в освітніх закладах різного рівня акредитації,

а також для розширення тематики екскурсій для різного складу учасників. А це у свою чергу збільшить кількість туристичних потоків у регіоні.

Робота складається з 3 розділів, що містять дані про теоретичні основи організації екскурсійної справи, туристично-краєзнавчу характеристику екскурсійних об'єктів м. Збаража та особливості використання туристично-краєзнавчого потенціалу міста на новоствореному екскурсійному маршруті. Окрім того, до праці оформлено вступ і висновок, сформовано таблиці та додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОЇ СПРАВИ

1.1. Сутність екскурсії, її ознаки та функції

Поняття сутності екскурсії дає можливість розглянути всі основні аспекти, пов'язані із змістом екскурсійної справи і організацією екскурсійного обслуговування.

Екскурсія є основою екскурсійної справи. Вона являє собою наочний процес пізнання навколишнього світу, пов'язаний із заздалегідь підібраними об'єктами, які вивчаються на місці їх знаходження, відбувається під керівництвом кваліфікованого спеціаліста-екскурсовода відповідно до завчасно визначеної тематики.

Основою екскурсії є наявність двох основних її елементів - показу та розповіді, поєднання (сполучення) яких дозволяє говорити про екскурсію як особливу форму пізнання.

Зростання «екскурсійності» як специфічної якості екскурсії можна прослідкувати по ступені поєднання таких сполучень: розповідь має перевагу над показом; розповідь і показ рівні; показ переважає над розповіддю [25].

Як процес пізнання навколишнього світу, його предметів, властивостей і відношень, екскурсія спирається на дві форми пізнання: чуттєве і логічне мислення (додаток А1).

Елементами чуттєвого мислення є відчуття. Другою важливою складовою є сприйняття. Більш складним елементом чуттєвого сприйняття є уявлення.

У процесі логічного пізнання людина порівнює, аналізує і синтезує відчуття і отриману інформацію. Результатом мислення є утворення понять – сукупності суджень про найбільш суттєві ознаки об'єкта або явища.

Кожна екскурсія являє собою процес діяльності, який зумовлений конкретними закономірностями: тематичністю, цілеспрямованістю, наочністю, емоційністю, активністю. Завданням екскурсовода в екскурсійному процесі є допомога екскурсантам: побачити об'єкти, на основі яких розкривається тема; почути про такі об'єкти необхідну інформацію; відчувати велич події, історичної

ситуації, що пов'язані з об'єктом; оволодіти практичними навичками самостійного спостереження і аналізу екскурсійних об'єктів.

Підходи до формулювання поняття екскурсії відрізнялися залежно від того, як функціонували екскурсії в різний період часу. Фактично, різноманітні визначення не протилежні, а розбіжні в окремих аспектах – цілі, завдання і форми проведення екскурсій – в залежності від характерних особливостей суспільного розвитку певного історичного періоду (додаток А2).

Спочатку екскурсія була прогулянкою, яка переслідувала практичні цілі, наприклад, пошук цілющих трав. З часом перед нею постали наукові завдання, такі як пошук експонатів для краєзнавчого музею. Пошук нових форм самоосвіти висунув перед екскурсіями загальноосвітні цілі. Намагання покращити виховну роботу, зробити її більш ефективною, перетворили екскурсію в один із видів культурно-просвітницької роботи. Розвиток туристичної індустрії вніс свої корективи у розуміння екскурсійної діяльності як однієї зі складових турів, що реалізуються на туристичному ринку [9].

Найдавніше відоме на сьогодні визначення поняття «екскурсія» належить Миколі Анциферову. У 1923 р. він зазначив, що «екскурсія – є прогулянка, почата з метою вивчення певної теми на матеріалі, доступному спостереженню (або спогляданню) за допомогою обходу» [1]. Пізніше, у 1934 р. Лев Бархаш, визначив екскурсію як наочний метод пізнання отримання певних знань, виховання шляхом відвідування за заздалегідь розробленою темою певних об'єктів зі спеціальним керівником. З того часу, визначення поняття майже не змінювалось, більшість науковців пояснювали екскурсію як метод чи засіб пізнання, виховання, просвітництва.

Сьогодні спеціалізовані словники визначають екскурсію як: 1) туристичну послугу, яка забезпечує задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туристів; 2) процес наочного пізнання навколишнього світу: особливостей природи, сучасних та історичних ситуацій, елементів побуту, тобто пам'яток певного міста або регіону – завчасно відібраних об'єктів,

які вивчаються на місці їх розташування; 3) тематичний маршрут з метою відвідування пам'ятних об'єктів і місцевостей.

Окремо з усіх вище названих підходів вирізняється підхід, за яким екскурсія розглядається як твір певного автора або групи авторів і будується з урахуванням вимог, що висуваються до літературного твору [9].

Ознаки екскурсії, як одного з видів культурно-просвітницької діяльності (додаток А3):

- довжина за часом проведення від однієї академічної години до однієї доби;
- наявність екскурсійної групи;
- наявність кваліфікованого керівника – фахівця у певній галузі знань, обов'язки якого виконує екскурсовод;
- показ екскурсійних об'єктів, первинність зорових вражень, обов'язковий вихід екскурсантів із автобуса для безпосереднього спостереження об'єктів;
- пересування учасників заходу за заздалегідь складеним маршрутом;
- цілеспрямованість показу об'єктів, наявність певної теми [5].

До основних *функцій екскурсії належать*: функція наукової пропаганди, інформації, організації дозвілля, формування інтересів, розширення світогляду, культурного дозвілля (додаток А4) [7]. Таким чином, у контексті суспільного розвитку екскурсії виконують рекреаційну, комунікативну, освітню і виховну функції. Кожна конкретна екскурсія виконує одночасно декілька функцій. [33].

1.2. Методологічні основи формування оглядової (багатопланової) екскурсії м. Збараж

Розподіл екскурсій на чітко певні групи має велике значення для практичної діяльності екскурсійних установ. Правильна класифікація екскурсій у бюро й музеях забезпечує умови для кращої організації роботи із екскурсоводами, полегшує їхню спеціалізацію, створює основу для діяльності методичних секцій. Використання закономірностей проведення екскурсій даної групи сприяє тому, щоб кожна екскурсія ставала більш ефективною.

Конкретне дослідження містить дані про оглядову (багатопланову) екскурсію м. Збараж. У системі класифікації екскурсій, оглядова належить до таких, що поділяються за змістом (існують ще тематичні) [2].

Оглядові екскурсії, як правило, багатотемні. Їх називають багатоплановими. У такій екскурсії використовується історичний і сучасний матеріал. Будується така екскурсія на показі різноманітних об'єктів. Об'єкти для показу вибираються відповідно до маршруту екскурсії. У оглядових екскурсіях події викладаються великим планом, здобувається великий обсяг інформації. Часові межі такої екскурсії – час існування міста із перших згадок про нього, до сьогодення дня й перспективи розвитку міста. Оглядові екскурсії виконують функцію організації дозвілля. Екскурсанти мають прекрасну можливість відчутти свою причетність до певних явищ, а також атмосферу навколо історичних об'єктів [21].

Як і будь-яка інша екскурсія, оглядова має власні методичні прийоми підготовки й проведення екскурсії – методологічні основи формування заходу.

Екскурсійна методика являє собою сукупність чітких правил і вимог до екскурсії. Екскурсійна методика - це сума методичних прийомів підготовки й проведення екскурсії. Її головне завдання - реалізація досягнення цілей екскурсійного процесу - допомогти екскурсантам побачити, почути й відчутти зорові й словесні матеріали.

Предмет екскурсійної методики – цілеспрямоване вивчення, систематизація, формулювання та застосування на практиці методів і засобів навчання і виховання, а також методичних прийомів, за допомогою яких екскурсійні працівники здійснюють свою діяльність.

Екскурсійна методика складається з декількох самостійних, зв'язаних один з одним частин: методики розробки нової екскурсії; методики розробки екскурсоводом нової для нього теми; методики підготовки екскурсовода до проведення чергової екскурсії; методики проведення екскурсії; методики післяекскурсійної роботи (додаток Б1).

Найбільш глибоко розроблені прийоми проведення екскурсії - це методичні прийоми екскурсійного показу й методичні прийоми екскурсійної розповіді, саме вони лежать у площині методики як науки про метод [10].

Створення нової екскурсії з будь-якої теми – складний процес, що вимагає активної участі цілого колективу працівників. Зміст майбутньої екскурсії, її пізнавальна цінність знаходяться в прямій залежності від знань методистів і екскурсоводів, їх компетентності, ступеня практичного засвоєння ними основ педагогіки і психології, уміння вибрати найбільш ефективні способи і прийоми впливу на аудиторію.

У роботі з підготовки нової екскурсії можна виділити два основні напрями:

– розробка нової теми екскурсії (нової взагалі або нової тільки для даної екскурсійної установи). Екскурсія готується творчою групою (3-7 чоловік), що складається з працюючих в установі екскурсоводів або запрошених фахівців; обирається керівник творчої групи;

– підготовка екскурсовода, починаючого або вже працюючого, до проведення нової для нього, але вже раніше розробленої і екскурсії, що проводиться в даній установі [27].

У процесі підготовки нової екскурсії можна виділити *ряд головних етапів*, які розташовуються у певному порядку. Таких етапів шістнадцять. Варто розглянути їх у тій послідовності, яка склалася у практиці роботи екскурсійних установ: 1) визначення мети; 2) вибір теми; 3) відбір літератури; 4) визначення інших джерел, матеріалів; 5) вивчення джерел – літературних, архівних, статистичних; 6) ознайомлення із експозиціями й фондами музеїв із теми; 7) відбір і вивчення екскурсійних об'єктів; 8) складання маршруту; 9) об'їзд або обхід маршруту; 10) підготовка контрольного тексту; 11) комплектування «портфеля екскурсовода»; 12) визначення методичних прийомів проведення екскурсій; 13) складання методичної розробки; 14) висновок методиста про текст і методичну розробку; 15) прийом (здача) екскурсії; 16) затвердження екскурсії [3]. У простому вигляді схема всіх

екскурсій, незалежно від теми, виду і форми проведення, однакова: вступ (організаційна та інформаційна частина), основна частина, висновок [27].

Методика проведення екскурсій направлена на те, щоб допомогти екскурсантам легше засвоїти зміст екскурсій.

Робиться це за допомогою методичних прийомів, які діляться на дві групи – прийоми показу і прийоми розповіді, але практика вимагає застосування ще складнішої класифікації методичних прийомів: по їх призначенню, часу і місцю використання.

Завдання методичних прийомів – забезпечити найкращу дієвість екскурсійного методу повідомлення знань аудиторії. Методичні прийоми можуть бути розглянуті в декількох аспектах: як оптимальний спосіб виконання певних дій; як засіб перетворення пасивного огляду в активне спостереження об'єкту екскурсантами; як основа процесу трансформації усної інформації в зорову; як основа аналізу і синтезу на екскурсії.

Методичні прийоми підрозділяються на декілька груп залежно від їх призначення: методичні прийоми, завдання яких – допомогти екскурсоводу встановити міцні контакти між екскурсоводом і екскурсантами; прийоми, завдання яких добитися стійкої уваги аудиторії до спостережуваного об'єкту; прийоми, що закріплюють увагу до розповіді, збудливі у екскурсантів інтерес до певних питань; прийоми, що забезпечують зорове сприйняття екскурсійного матеріалу.

Методичні прийоми діляться на: загальні, вживані на всіх екскурсіях незалежно від того, що показується і про що йде розповідь; приватні, властиві одному виду екскурсій (виробничих, музейних, природознавчих); одиничні прийоми, використовувані при спостереженні якого-небудь одного унікального об'єкту [19].

Серед головних методичних прийомів екскурсійного показу – наступні: прийом попереднього огляду, зорового аналізу, зорової реконструкції, локалізації подій (уява екскурсантів про історичні події на території Збарзького замку), зорового порівняння.

Методика проведення будь-якої екскурсії побудована на використанні декількох прийомів (видів) розповіді: екскурсійна довідка, характеристика об'єкта, пояснення, репортаж, коментування, цитування, літературний монтаж.

Всі ці прийоми застосовуються в цій оглядовій екскурсії [4].

Крім методичних прийомів показу і розповіді на екскурсії використовуються особливі прийоми, які допомагають краще засвоїти зміст матеріалу: зустріч екскурсантів з одним з учасників історичних подій; прийом дослідження; прийом демонстрації наочної допомоги («портфель екскурсовода» - ілюстраційний прийом); прийом контрасту (коли фотографія показується для того, щоб показати екскурсантам, як змінилося історичне місце, яке вони в даний момент оглядають); використання технічних засобів пропаганди: епідіаскопа, фільмоскопу, магнітофона, кіноапаратури [20].

До техніки ведення екскурсії пред'являється ряд вимог: знайомство екскурсовода з групою; правильна розстановка групи біля об'єкта; вихід екскурсантів з автобуса і повернення в автобус (інший транспортний засіб); використання екскурсоводом мікрофону; дотримання часу, відведеного на екскурсію в цілому і розкриття окремих підтем; відповіді на питання екскурсантів, дотримання пауз в екскурсії, техніка використання «портфеля екскурсовода» [26].

На сучасному етапі екскурсовод є центральною фігурою екскурсійної справи. Його професія висуває конкретні вимоги моральних якостей спеціаліста [6].

Дуже важливо, щоб екскурсія була достатньо цікава. Але не менш істотно, щоб вона не була переобтяжена потоком непотрібної екскурсантам інформації, щоб спосіб подачі матеріалу не був утомливим, а сприяв би якнайкращому сприйняттю тією або іншою категорією екскурсантів. Тому, важливо проводити післяекскурсійну роботу, досліджувати сильні та слабкі сторони екскурсії, робити акценти на найбільш результативних прийомах показу і розповіді у наступних екскурсіях [27].

РОЗДІЛ 2. ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКСКУРСІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ М. ЗБАРАЖА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Історико-архітектурні пам'ятки та об'єкти монументального мистецтва

Збараський замок (додаток В1) – це справжня окраса та історичний скарб Збаража, пам'ятка архітектури національного значення.

Гора на Старому Збаражі – саме тут бере початок історія містечка Збараж. На цій горі розпочав свій життєпис збараський замок. 1589 р. - руйнація замку татарами; князі Збараські не відбудовували його, а перебралися до нового поселення неподалік. У 1583 р. вперше згадується Збараж як місто.

Замок у Збаражі будувався впродовж 1620-1631 рр. князями Збараськими, яких величали Христофор та Юрій. Будівництво проводилося фортифікатором Адреа дель Акава за проектом архітектора з Італії – Вінченцо Скамоцці. Коли замок підійнявся увись, перед поглядом суспільства постав ренесансний палац: двоповерховий, з казематами, валами, бастіонами та ровом, наповненим водою. Вхід до палацу пролягав крізь двоповерхову вежу із брамою, до якої примикав міст [34].

У літню пору 1649 р. фортеця займала центральну позицію у протиборстві між військами Б. Хмельницького і Речі Посполитої. Розвиток цих подій описаний в романі «Вогнем і мечем» Г. Сенкевича.

Коли помер один із братів Збараських – Юрій, володарями замку стали князі Вишневецькі, а незабаром й Потоцькі. Середина XVIII ст. ознаменувалася втратою замкової фортифікаційності. Магнати Потоцькі з Польщі зробили цю величну споруду простим феодальним помістям.

Нищівна пожежа та дії воєнного характеру 1896р. спричинили майже повну руйнацію замку. Дотепер тут проводяться будівельні та реставраційні роботи. Зали палацу володіють безліччю експонатів, що складають експозицію краєзнавчого музею. Гості можуть відвідати картинну галерею, зали із

виставками, музейні відділи чи підземелля (тут є експозиція знарядь старовинних тортур).

У 1994 р. замок у Збаражі прийняв статус історико-архітектурного заповідника «Замки Тернопілля». Палац активно охороняється [16].

Пам'ятник Дмитру Клячківському (додаток В2). Дмитро Клячківський був сином січового стрільця, народженим у Збаражі. Переслідуваний польською поліцією за громадську роботу.

За продовження підпільної діяльності його заарештували, але смертну кару замінили ув'язненням. В червні 1941 р. Д. Клячківський утік з в'язниці в Бердичеві. Згодом став учасником ОУН та першим головним командиром УПА. Висував думку щодо залучення до підпільної армії народонаселення.

За Д. Клячківським полювала радянська влада. Командир одного із військових загонів Ю. Стельмащук після свого арешту розповів про заплановану зустріч з Климом Савуром. Представники радянської влади створили спеціальну операцію, що мала допомогти піймати Щура. Саме так у документах вони величали Д. Клячківського. 12 лютого 1945 р. Кліма Савура із охороною було піймано в лісі. Там він і загинув у бою.

Українська Головна Визвольна Рада 8 лютого 1946 р. вирішила присвоїти Д. Клячківському звання полковника УПА посмертно і нагородити відзнакою (27 січня 1944 р.). Усього такою відзнакою нагороджено сорок повстанців України. 9 липня 1995 р. у м. Збараж (батьківщина полковника) встановлено пам'ятник з граніту. Нещодавно пам'ятник відреставровано [18].

Євромайдан, або Революція гідності — національно-патріотичні протестні акції в Україні (21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року). Одними із жертв Майдану стали молоді люди із Тернопільщини – Устим Голоднюк та Назарій Войтович. Вони удостоєні звань Героїв України посмертно, які поповнили ряди «Небесної Сотні». В честь хлопців, на рідній їм землі, встановлено пам'ятник, заради їх вшанування та пам'яті про них.

12 липня 2019 р. у Збаражі на Тернопільщині у сквері Героїв Небесної Сотні відкрили гранітний *пам'ятник Устиму Голоднюку та Назарію Войтовичу* (додаток В3).

Устим Голоднюк народився у 1994 р. у Збаражі. Учасник Євромайдану, ооєць 38 сотні самооборони Майдану. Навчався у Львівському державному ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Героїв Крут. Загинув 20 лютого 2014 р. внаслідок вогнепального поранення в голову. Похований у Збаражі. 20 лютого 2015 р. Устиму Голоднюку присвоєно звання Героя України посмертно.

Назарій Войтович народився у 1996 р. в селі Травневе Збараського району. Був наймолодшим учасником Євромайдану. Навчався в Тернопільському кооперативному торговельно-економічному коледжі. 20 лютого 2014 р. під час протистоянь на Майдані хлопця вбили з вогнепальної зброї. Звання Героя України посмертно удостоєний 21 листопада 2014 р.

Пам'ятник, який повинен нагадувати кожному, за що стояли незламні духом хлопці, встановлено за підтримки народного депутата, «свободівця» Михайла Головка [28].

Пам'ятник Іванові Франку (додаток В4) встановлено у Збаражі, Тернопільська область. Скульптура височіє на постаменті, підкреслюючи значущість такої величної постаті, його безперечний авторитет як громадського діяча та науковця. Вільно володів чотирнадцятьма мовами.

Пам'ятник встановлено після проголошення Україною незалежності великому поетові й письменникові, громадському діячеві та науковцеві-енциклопедисту – Іванові Франку. Його урочисте відкриття відбулося в листопаді 1992 року. Скульптор В. Одреховський. Раніше на цьому місці стояла скульптура В.І. Леніна [23].

Капличка «Святого Яма Неполуки» (є «опікуном» від повені). Збудована в 1934 р. біля мостового переходу, через річку Гнізну. Капличка кам'яна, отинькована, збудована у вигляді альтанки з прямокутними колонами (2,25:2,25:3,20м).

До 50-х рр. ХХ ст. увінчана металевим хрестом. Фігура св. Яна була перенесена до мурованої каплички із дерев'яної, яка до 1934 року прийшла в упадок (знаходилася на протилежній стороні дороги старого мосту). В часи Другої світової війни фігура була знищена. Відновлена у 1993 році старанням римо – католицької парафії м. Збаража, яка опікувалася капличкою з часу її заснування (додаток В5). Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення [17].

2016-ий – рік вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і пам'яті жертв Чорнобильської катастрофи. Чорнобиль... Це слово стало символом печалі й скорботи, символом трагедії, що сталася 26 квітня 1986 року. До ліквідації страшних наслідків на Чорнобильській АЕС були причетні і жителі Збаражчини. Як наша довічна вдячність героям споруджено меморіальні пам'ятники. У Збаражі 26 квітня 2006 року у парку ім. полковника Бурляя було відкрито *пам'ятник ліквідаторам аварії на ЧАЕС* (додаток В6) [11].

Афганці на Тернопільщині – воїни-інтернаціоналісти, котрі 1979-1989 рр. в складі 40-ї армії обмеженого контингенту радянських військ воювали в Демократичній Республіці Афганістан (ДРА).

В пам'ять про тих, хто повернувся «чорним тюльпаном» у рідну домівку, в Збаражі у парку козацького полковника Бурляя встановлено *пам'ятник землякам, полеглим в Афганській війні 1979-1989 років* (додаток В7), відкриття якого відбулося 8 жовтня 2013 року. Меморіальними дошками на школах, в яких навчалися ці юнаки, увіковічена пам'ять про них (Бабак А.Й., Гончарук О.П., Козак І.Т., Маньковський О.А., Осецький В.А., Турський П.З.) [24].

Пам'ятник Богдану Хмельницькому (додаток В8) в Збаражі встановили перед будівлею нинішньої районної адміністрації в 1954 році. Тоді широко відзначалося 300-річчя підписання Переяславської угоди.

Бронзова фігура Богдана створена скульптором Я. Чайкою й архітектором В. Скочелясом. Гетьман Війська Запорозького, відомий полководець стоїть на двометровому постаменті. У лівій руці полководець тримає сувій.

27 липня 1649 р. Богдан Хмельницький переміг поляків під Збаражем. Збараж – місто народної звитяги, відоме в історії України і під час Визвольної війни нашого народу 1648-1654 рр. Всього за період відбулось 17 кінських битв, 27 штурмів та 80 вилазок. Під Збаражем в ході семитижневої облоги було поранено Івана Богуна, Данила Нечая, загинули полковники Бурлай і Морозенко.

Згодом був підписаний Зборівський мир за настановами Богдана Хмельницького 7 вересня 1649 року. Він не був виконаний до кінця, проте це була перша міждержавна угода, за якою визнавалося існування незалежної української держави [22].

29 серпня відбулося урочисте відкриття відреставрованого *пам'ятника відомому польському поету Адаму Міцкевичу* (додаток В9), що у парку поблизу Збаразького замку. Після Другої світової війни пам'ятник був перенесений у призамковий парк. Спочатку пам'ятник Адаму Міцкевичу було встановлено коштом польської громади Збаража на площі міського ринку. В період 1919-1920 років він знищувався. Після витіснення більшовиків на схід Військо Польське відновило постамент, який було урочисто відкрито 29 червня 1921 року. Після Другої світової війни пам'ятник був перенесений до міського парку поблизу Збаразького замку. У 2015 р., з нагоди 160 роковин смерті Адама Міцкевича була здійснена реставрація пам'ятника та впорядкування довколишньої території [35].

За своє недовге (1798 – 1855) життя, Адам Міцкевич встиг стати символом боротьби за волю рідного народу. За діяльність проти Російської імперії був переслідуваний, його арештовували, виселяли на окраїни. Щоб уникнути покарань царської влади, Міцкевич був змушений покинути батьківщину і оселитися у Парижі. У 1855 р. пішов воювати на стороні

Османської імперії проти Російської. Там, за деякими версіями, захворів на холеру, від якої його не змогли врятувати [12].

2.2. Сакральні об'єкти екскурсійного Збаража

Пам'ятка архітектури місцевого значення – *церква Воскресіння Христового* (додаток Г1). Світлий кам'яний храм хрестоподібної форми в стилі пізнього бароко. Побудований в середині XVIII ст. Відомо, що при церкві діяла міщанська, а з 1700 р. – слов'яно-руська школа. На місці старої церкви у 1760 р. приміські міщани, шевці і наймити розпочали будівництво великої церкви.

Фундатором церкви був збаразький міщанин, швець Григорій Гимонюк, але через його раптову смерть будівництво храму було завершено коштом графа Миколи Потоцького. Під час великої пожежі 1789 р. на церкві згорів дах, а інтер'єр був сильно пошкоджений. 1879 р. завдяки старанням священника Костецького будівлю храму було цілком відновлено, а 20 вересня того ж року церкву наново освятив архієпископ Сембратович.

За радянської влади почався занепад культової споруди: 1960 р. тут облаштували склад, а 1970 – зруйнували дзвіницю. 1989 р. повернутий греко-католикам храм почав діяти за призначенням. Невдовзі, 1991 р. було відновлено церковну дзвіницю, а 1993 р. поблизу церкви збудували дерев'яну шестигранну капличку з маківкою. На честь проведення місії 2005 р. ліворуч від головного входу до храму був встановлений дерев'яний хрест [8].

У Збаражі збереглася велична *синагога* (додаток Г2), споруджена, найімовірніше, на початку XVII ст. Відомо, що синагога у Збаражі існувала ще у 1537 р., проте у цьому випадку йдеться про іншу, значно скромнішу споруду. Нинішня синагога теж не зберегла свого первісного вигляду, зазнавши з плином часу багатьох перебудов.

Євреї з'явилися в Збаражі в XV ст. Синагога споруджувалася в один час з замком. Синагога в Збаражі збереглася. Пам'ятка переобладнана у виробниче приміщення під випуск алкогольних напоїв і знаходиться в середині території яка охороняється [13].

Церква Успіння Пресвятої Богородиці, або Свято-Успенська церква (додаток Г3) зведена на місці старого Тринітатського костела-монастиря. Історичні матеріали стверджують, що костел було побудовано у 1755–1758 р. Орден ченців-тринітатців займався визволенням людей з турецького полону й у XVIII ст. знаходився у Збаражі. У 1786 р. орден розпався. Бурхлива друга половина XVII ст. призвела Успенську церкву до забуття. 1755 – 1758 р. святиня стає філіальною церквою Збаража, освяченою на честь Успіння Пресвятої Богородиці. Опіка над храмом була доручена священикам Воскресенського храму. У наступному XIX ст. церква Успіння з двоярусною дзвіницею, що зафіксовано в кадастровій карті міста 1830 р., зазнає ряд перебудов, в ході якої на місці дзвіниці з'являється будівля парафіяльного будинку (план міста 1899 р.).

Перша світова війна 1914 – 1918 р. не обійшла стороною цей оплот віри – він отримав значні пошкодження. Парафіяльний будинок з 1926 по 1929 р. використано в якості читального залу Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Г. Шевченка. В 1930 р. не тільки сама церква була повністю відновлена, а й поруч з парафіяльним будинком з'явилася трипілонна дзвіниця.

Після Другої світової війни (1963 р.) в рамках атеїстичної політики країни рад храм було закрито. Святиня була пристосована під склад. Краєзнавчий музей відчинив свої двері перед відвідувачами в 1982 р. Значно збільшена колекція музейних експонатів в 1989 р. була перенесена в відновлюваний замок, а ще через рік на храмове подвір'я знову ступила нога священика Романа Сливки, який 26 серпня того ж року заново освятив церкву. Сьогодні церква – це пам'ятка архітектури місцевого значення у стилі бароко [32].

Монастир Бернардинів та костел св. Антонія з Падуї (додаток Г4). Оборонний монастир, який входив у систему міських фортифікацій Збаража. Пам'ятник архітектури національного значення.

Бернардини – вживана на території Речі Посполитої, назва відгалуження католицького ордену францисканців, що називалися в країнах Західної Європи францисканцями-обсервантами. Ще у 1627 р. князь Юрій Збараський

переносить з Вільно Римо-Католицький костел і монастир ордену Бернардинів до Збаража. Кам'яний хрест і пам'ятна табличка – от і все що залишилося від колишньої величі першого дерев'яного монастиря Бернардинів на горі Виноград в Старому Збаражі (нині село Залужжя), який був споруджений в 1627 р. за підтримки Юрія Збараського (1573 – 1631). А вже два десятиліття після заснування його дотла разом з містом спалили війська Максима Кривоноса під час козацького повстання 1648 – 1657 р.

Кам'яна обитель братів ордену святого Бернардина з Сени була закладена в безпосередній близькості від нового замку навесні 1628 р. Майстри: Генріх ван Пейн і Андреа дель Аква. Новий господар цих земель Януш Корибут Вишневецький (1564 – 1637) заснував нову фундацію. Так вже восени 1634 р. сюди перебралася перші десять членів монастирської братії, яка через три роки нарешті отримала канонічне освячення з титулом формального конвенту, а 7 травня того ж 1637 р. з рук Євгенії Катерини Вишневецької (1572 – 1642) провінціал Бонафатій Чеховський прийняв фундаційний акт про подальше будівництво та утримання монастиря. Так вже через шість років після заснування (1640 р.) комплекс почав перетворюватися в камені. І хоча через всього п'ять років роботи зі зведення бернардинської обители були закінчені, браття перебралася в свої нові апартаменти лише влітку 1646 р., а останні господарські будівлі були закінчені ще через рік.

Криваві часи козацького повстання під проводом Богдана Хмельницького в 1648 – 1649 р. завдало серйозної шкоди як самому Збаражу, так і його духовній сутності.

Світанок зайнявся на стінах обители бернардинів з приходом до влади великого коронного гетьмана краківського каштеляна Юзефа Потоцького (1673 – 1751) і призначенням на посаду настоятеля монастиря отця Шимона Михальського. Вже в 1723 р. господар міста виділяє дві тисячі злотих на реконструкцію монастиря. Однак, підготовчі роботи на відновлення бернардинського монастиря розтяглися на довгих два десятиліття, так що до них приступили лише в 1743 р. за проектом і під безпосереднім керівництвом

Антон Гонца з Кернова на Шлянську. Фундаторами ж його виступали подружжя Станіслава (1698 – 1760) та Гелени (невідомо. – 1761) Потоцьких, стараннями яких 13 листопада 1746 р. було закінчено будівництво.

Наприкінці XVIII ст. кляштор переживає чергову реконструкцію після всепоглинаючої пожежі 1789 р., що надало йому деякий ренесансний відтінок. Ще півтора століття монастир залишався чинним (до 1946 р.). Лише чотири десятиліття йому довелося перебувати в забутті на задвірках історії, перш ніж повернутися під крило католицької церкви в 1989 р.

Зараз комплекс являє собою замкнений чотирикутний периметр з оперізувальним оборонним муром, до якого примикають одноповерхові господарські будівлі та дзвіниця в північній частині. Храм побудований в стилі ренесансу. Костел складається з 2-х веж, напівкруглих арок і ніш [15].

2.3. Релігійні пам'ятки

На сьогоднішній день у Збаражі збереглося декілька пам'яток, котрі певною мірою розкривають малознану частину його історії. Це пам'ятки, котрі стосуються єврейської громади міста, яка проживала тут здавна, і була винищена у часі німецької окупації.

Надзвичайно цікавим та поки мало дослідженим залишається «нове» *єврейське кладовище Збаража* (додаток Д1), як унікальне джерело та свідчення проживання єврейської громади у містечку. Нещодавно вийшла книга збаражанки – Федорів Тетяни («Нариси до історії євреїв Збаража. «Новий» єврейський цвинтар міста»).

Варто вказати, що єврейське кладовище, яке збереглося до сьогодні – друге, яке належало єврейській громаді Збаража. Старе єврейське кладовище знаходилося на території сучасного дитячого садочку «Сонечко». Збереглося більше 150 поховань, збережені мацеви. Площа кладовища – 1,5 га.

«Нове» єврейське кладовище у Збаражі можна умовно поділити на дві ділянки. Дату заснування «нового» єврейського кладовища 1915 р. старожили пов'язували з прокладенням залізниці Збараж – Ланівці. Також 1915 р.

датовалося перше єврейське поховання, яке, на жаль, на сьогодні не виявлене. Останнє поховання на «новому» кладовищі відбулося у 1966-1967 р., за іншими даними – у 1961 р. [14].

Євромайдан, або Революція гідності (21 листопада 2013 р. – 22 лютого 2014 р.) – подія, що забрала життя 19-річного Устима Голоднюка (20 лютого 2014 р.). Збройний конфлікт на сході України, або АТО (6 квітня 2014 р.) – війна, на якій загинули збаразькі земляки – Тарас Михальський (19 жовтня 2014 р.) та Юрій Горайський (4 березня 2016 р.). На честь цих героїв **встановлені могили-пам'ятники** у їх рідному місті (додаток Д2).

18 лютого 2015 р. у Збаражі вшанували пам'ять Героїв Небесної сотні, а на могилі Устима Голоднюка було освячено пам'ятник. Названий на честь Устима Кармелюка. Звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (21 листопада 2014, посмертно), медаль «За жертвність і любов до України» (УПЦ КП, червень 2015, посмертно) [31].

У другу річницю загибелі воїна АТО, почесного громадянина міста Збаража – Тараса Михальського, відбулося освячення пам'ятника на могилі Героя. Тарас Михальський загинув 19 жовтня 2014 на «Бахмутській трасі». Герою присвоєно: орден «За мужність» III ступеня, орден «За Україну, за її волю» Співки бійців і волонтерів АТО «Сила України», звання «Почесний громадянин міста Збаража» (посмертно) [29].

31 липня 2017 р. Герою зі Збаражчини Юрію Горайському мало б виповнитися 40 років. Проте, 2016 обірвав життя у війні на Сході. Громадсько-політичний діяч, боєць. 4 березня 2016 р. Юрій Горайський отримав смертельні поранення. Указом Президента України від 8 квітня 2016 року, нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно). Нагороджений відзнакою Всеукраїнської спілки учасників бойових дій в АТО «Побратими України» медаллю «За оборону Маріуполя» (посмертно). 19 серпня 2016 р. рішенням Тернопільської міської ради присвоєно звання «Почесний громадянин міста Тернополя» (посмертно) [30].

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ М. ЗБАРАЖ НА ЕКСКУРСІЙНОМУ МАРШРУТІ «ІСТОРІЯ ЗБАРАЖА КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІКІВ»

3.1. Особливості формування екскурсійного маршруту

Екскурсійний маршрут «Історія Збаража крізь призму віків» сформований на основі найбільш привабливих туристичних атракціях міста Збаража. До маршруту входять: Єврейський цвинтар (додаток Д1), могили героям сучасної України (додаток Д2), пам'ятник Дмитру Клячківському (додаток В2), пам'ятники Устиму Голоднюку і Назарію Войтовичу (додаток В3), церква Воскресіння Христового (додаток Г1), пам'ятник Івану Франку (додаток В4), велика синагога XVII ст. (додаток Г2), церква Успіння Пресвятої Богородиці (додаток Г3), монастир Бернардинів та костел св. Антонія з Падуї (додаток Г4), капличка «Святого Яма Неполуки» (додаток В5), пам'ятник ліквідаторам аварії на ЧАЕС (додаток В6), пам'ятник землякам, полеглим в Афганській війні 1979 – 1989 років (додаток В7), пам'ятники Богдану Хмельницькому (додаток В8) й Адаму Міцкевичу (додаток В9) й, насамкінець, Збаразький замок (додаток В1).

Екскурсійний маршрут супроводжують розповіді про супутні об'єкти. Окрім них м. Збараж славиться ще багатьма іншими пам'ятками. Їх також можна сформувати в окремі екскурсійні маршрути, оскільки вони складають левову частину історичної спадщини Збаразького краю. Маршрут даної екскурсії включає об'єкти, що відвідуються за місцем розташування, тобто, вони не пов'язані певною тематикою і не вибудовані за хронологією (рисунок 3.1.1.).

Зазвичай, екскурсійні маршрути побудовані за тематичним, хронологічним чи комбінованим принципом. Тематичний принцип передбачає, що маршрут охоплює об'єкти, об'єднані однією тематикою. При хронологічному принципі побудови маршруту об'єкти вишиковуються в порядку їх історичної появи. Комплексний тематико-хронологічний принцип поєднує

два

вищенаведених.

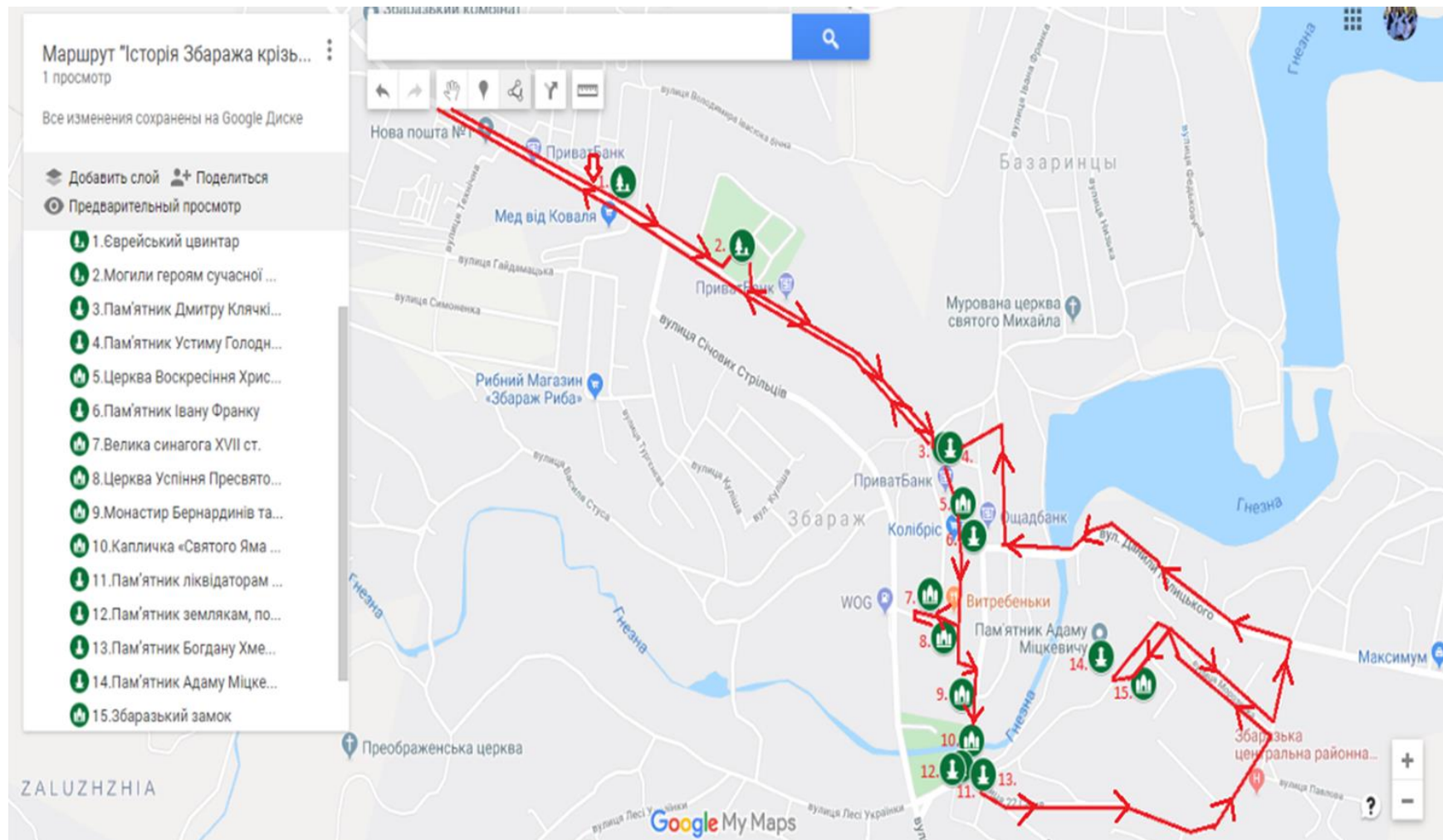

Рис. 3.1.1. Картосхема маршруту «Історія Збаража крізь призму віків»

Умовні позначення до маршруту:

↓ - початок і кінець маршруту; → - напрям руху.

3.2. Технологічна карта маршруту

Одним з найважливіших етапів роботи над розробкою екскурсії є складання технологічної карти екскурсії. Технологічна карта - основний документ туристично-екскурсійної установи, який визначає, як провести дану екскурсію, як краще організувати показ пам'яток, які методичні прийоми слід застосувати для того, щоб екскурсія пройшла найбільш успішна.

Мета технологічної карти - вказати екскурсоводу, як правильно провести екскурсію. У такій карті все цілеспрямовано, взаємопов'язане: маршрут екскурсії, зупинки, об'єкти показу, найменування підтем, перелік питань для розкриття підтем, організаційні та методичні вказівки. У ній сконцентрована внутрішня сутність екскурсії: взаємозумовленість показу, розповіді, руху. Беручи до основи теоретичні особливості технологічної карти екскурсійного маршруту, нами розроблено наступну картку (таблиця 3.2.1.):

Таблиця 3.2.1.

Технологічна карта маршруту «Історія Збаража крізь призму віків»

Маршрут екскурсії	Зупинка	Об'єкти показу	Час екскурсії	Найменування підтем і перелік головних питань	Організаційні вказівки	Методичні вказівки
1	2	3	4	5	6	7
м. Збараж, на розі вулиць М. Грушевського та М. Гоголя	Зупинка на території пам'ятки	Єврейський цвинтар	30хв 09:30- 10:00.	1. Єврейський цвинтар. 1.1. Розповідь про єврейську громаду міста. 1.2. Історія виникнення єврейського кладовища Збаража. 1.3. Особливості єврейських поховань.	Організаційні та інформаційні вказівки екскурсовода. Група розташовується півколом біля пам'ятки, розповідь керівника. Час для фото. Рух далі.	Прийоми показу: зорового аналізу. Прийоми розповіді: екскурсійної довідки, характеристики об'єкта, пояснення.

1	2	3	4	5	6	7
вул. М. Грушевського, 84	Зупинка на центральной алеї міського кладовища	Могили героям України – Устиму Голоднюку, Тарасу Михальському та Юрію Горайському.	20хв 10:10- 10:30.	2. Могили героям сучасної України – Устиму Голоднюку, Тарасу Михальському та Юрію Горайському. 2.1. Події Євромайдану. 2.2. Збройний конфлікт на Сході України. 2.3. Могили-пам'ятники.	Група розташовується на алеї кладовища навпроти могил. Розповідь про героїв, їх історію, вшанування пам'яті. Вільний час для фотографій. Рух ддалі автобусом.	Прийоми показу: зорового аналізу. Прийоми розповіді: екскурсійної довідки, характеристики об'єкта, аналогії, пояснення, літературного монтажу.
вул. М. Грушевського, 17	Зупинка у сквері Героїв Небесної Сотні	Пам'ятник Дмитру Клячківському	20хв 10:40- 11:00.	3. Пам'ятник Дмитру Клячківському. 3.1. Історія життя. 3.2. Сторінки життя. 3.3 Пам'ятник полковнику.	Група навпроти пам'ятника. Розповідь. Час на фотографію. Санітарна зона. Перехід далі.	Прийоми показу: зорового аналізу. Прийоми розповіді: характеристики об'єкта.
вул. М. Грушевського, 17	Зупинка у сквері Героїв Небесної Сотні	Пам'ятник Устиму Голоднюку та Назарію Войтовичу	15хв 11:00- 11:15.	4. Пам'ятник Устиму Голоднюку та Назарію Войтовичу. 4.1. Національно- патріотичні акції в Україні. 4.2. Жертви Майдану. 4.3. Пам'ятник героям.	Екскурсанти стають півколом навпроти пам'ятки, слухаючи екскурсовода. Час для фото. Далі група рухається до наступного об'єкту.	Прийоми показу: зорового аналізу. Прийоми розповіді: характеристики об'єкта, пояснення, циткування.
вул. М. Грушевського, 2	Зупинка на території пам'ятки	Церква Воскресіння Христового	35хв 11:20- 11:55.	5. Церква Воскресіння Христового 5.1. Будова храму. 5.2. Занепад пам'ятки. 5.3. Сучасний стан церкви Воскресіння Христового.	Екскурсанти стають перед центральним фасадом будівлі. Розповідь. Обхід навколо церкви та вхід в середину. Вільний час для фото. Рух далі.	Прийоми показу: попереднього огляду, зорового аналізу, зорової реконструкції. Прийоми розповіді: екскурсійної довідки.

1	2	3	4	5	6	7
Майдан І. Франка	Зупинка на майдані	Пам'ятник Іванові Франку	13хв 12:57- 13:00.	6. Пам'ятник Іванові Франку. 6.1. Історична довідка про постать. 6.2. Пам'ятник великому поету й письменнику, громадському діячу, науковцю.	Група перед постаментом, розповідь. Час на фото. Перехід до наступної пам'ятки.	Прийоми показу: попереднього огляду, зорового аналізу, зорового порівняння. Прийоми розповіді: екскурсійної довідки, характеристики об'єкта, пояснення, цитування.
На розі вулиць А. Чехова та Шолом-Алейхема	Зупинка на тротуарі через дорогу від пам'ятки	Велика синагога XVII століття	20хв 13:10- 13:30.	7. Велика синагога XVII століття. 7.1. Єврейська громада Збаража. 7.2. Мала синагога у Збаражі. 7.3. Сучасний стан та охорона синагоги.	Екскурсанти розташовуються неподалік пам'ятки. Розповідь екскурсовода. Обхід пам'ятки. Час на фото. Санітарна зона, обід.	Прийоми показу: зорового аналізу, зорового монтажу. Прийоми розповіді: екскурсійної довідки, характеристики об'єкта, пояснення.
		Обід	1год 13:30- 14:30.		Санітарна зона й обід у кафе «Витребеньки».	
На розі вулиць М. Грушевського та А. Чехова	Зупинка навпроти церкви	Церква Успіння Пресвятої Богородиці	30хв 14:30- 15:00.	8. Церква Успіння Пресвятої Богородиці. 8.1. Побудова храму. 8.2. Опікунство над церквою. 8.3. Церква під час Першої й Другої світових війн. 8.4. Відродження святині. 8.5. Церква сьогодні.	Екскурсанти стають перед центральним фасадом будівлі. Розповідь. Обхід навколо церкви та вхід в середину. Рух до наступного об'єкту.	Прийоми показу: попереднього огляду, зорового аналізу, зорової реконструкції. Прийоми розповіді: екскурсійної довідки, прийом пояснення.

1	2	3	4	5	6	7
вул. Незалежності, 8	Зупинка навпроти пам'ятки	Монастир Бернардинів та костел св. Антонія з Падуї.	1 год 15:05-16:05.	9. Монастир Бернардинів та костел св. Антонія з Падуї. 9.1. Бернардини – відгалуження католицького ордену францисканц. 9.2. Будівництво монастиря й костелу. Сучасниц стан.	Екскурсанти перед центральним фасадом будівлі. Розповідь. Обхід монастиря й костелу. Вільний час для фото. Рух далі.	Прийоми показу: попереднього огляду, зорового аналізу. Прийоми розповіді: екскурсійної довідки, прийом пояснення.
вул. Майдан Франка, 16	Зупинка на тротуарі поблизу пам'ятки	Капличка «Святого Яма Неполуки»	15хв 16:05-16:20.	10. Капличка «Святого Яма Неполуки». 10.1. Побудова каплички. 10.2. Початкове місцезнаходж. 10.3. Капличка в часи Другої світової війни.	Розташування групи поблизу об'єкту. Розповідь. Час на фото. Перехід до наступного об'єкту.	Прийоми показу: зорового аналізу, зорового монтажу, порівняння. Прийоми розповіді: екскурсійної довідки, характеристики об'єкта.
Парк Бурляя	Зупинка на алеї парку	Пам'ятник ліквідаторам аварії на ЧАЕС.	10хв 16:25-16:35.	11. Пам'ятник ліквідаторам аварії на ЧАЕС. 11.1. Події 26 квітня 1986р. 11.2. Жителі Збаража – одні із ліквідаторів аварії. 11.3. Пам'ятник ліквідаторам.	Розташування групи на алеї у парку Бурляя. Розповідь екскурсовода. Вказівка про санітарну зону. Час на фото. Перехід до наступного об'єкта.	Прийоми показу: зорового аналізу. Прийоми розповіді: екскурсійної довідки, характеристики об'єкта, прийом пояснення.

1	2	3	4	5	6	7
		Пам'ятник землякам, полеглим в Афганській війні 1979-1989 років	10хв 16:35- 16:45.	12. Пам'ятник землякам, полеглим в Афганській війні 1979-1989 років. 12.1. Історична довідка про Афганську війну. 12.2. Афганці Тернопільщ. 12.3. Пам'ятник землякам.	Розташування групи на алеї у парку Бурляя. Розповідь екскурсовода. Час на фото. Перехід до наступного об'єкта.	Прийоми показу: зорового аналізу, порівняння, екскурсійної довідки. Прийоми розповіді: характеристики об'єкта.
вул. 22 Січня, 1	Зупинка на майданчику перед пам'яткою	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	10хв 16:45- 16:55.	13. Пам'ятник Богдану Хмельницькому. 13.1. Постамент гетьману. 13.2. Життєпис постаті. 13.3. Битва під Збаражем.	Група поблизу постаменту, розповідь. Час на фото. Переїзд до наступного об'єкта.	Прийоми показу: зорового аналізу, порівняння. Прийоми розповіді: характеристики об'єкта.
Призамковий парк	Зупинка навпроти пам'ятки	Пам'ятник Адаму Міцкевичу	10хв 17:00- 17:10.	14. Пам'ятник Адаму Міцкевичу. 14.1. Створення об'єкта. 14.2. Початкове розташування 14.3. Адам Міцкевич – життя та творчість.	Група розташовується перед пам'ятником. Слухає розповідь. Час для фотографії. Перехід до наступного об'єкта.	Прийоми показу: попереднього огляду. Прийоми розповіді: пояснення, коментування, цитування.
вул. Морозенка, 3	Зупинка в призамковій території	Збаразький замок XVII століття Дорога до місця початку екскурсії	1год 17:15- 18:15. 10хв 18:20- 18:30.	15. Збаразький замок XVII століття. 15.1. Будова замку. 15.2. Битва під Збаражем. 15.3. Історико-архітектурний заповідник.	Розташування групи навпроти центральних мурів замку. Розповідь екскурсовода. Час на фотографію. Узагальнення інформації, прощання.	Прийоми показу: попереднього огляду, зорового аналізу, порівняння. Прийоми розповіді: характеристики об'єкта, прийом пояснення, наростання та локалізації подій.

ВИСНОВКИ

Існує кілька причин, через які Збараж мусить бути об'єктом, обов'язковим для відвідин кожним, хто цікавиться історією та привабами свого краю. Окрім того, що містечко зі своїми розкішними і не зле збереженими пам'ятками, чарівними краєвидами та затишком розкішного парку являє самостійну цінність, тут можна доторкнутися думкою до величних подій минувшини, почути її мелодію, в якій переплетено цокання копит татарської кінноти, шелест крил на латах польських гусарів і карбовані кроки козацьких полків.

Збараж – це надзвичайно цікаве місто; багате, спокійне і неймовірно красиве. Всі об'єкти історичної спадщини тут цінуються та оберігаються. Більше того, стараннями громадських організацій та міщан, пам'ятки реставруються та набувають первозданного вигляду.

В даній науковій роботі проведено дослідження теоретичних основ екскурсійної справи: виявлено сутність екскурсії, її функції та ознаки, а також методологічні основи формування оглядової екскурсії містом Збараж.

Проаналізовано формування екскурсійного маршруту та відібрано найбільш привабливі історико-архітектурні, сакральні, релігійні об'єкти та пам'ятки монументального мистецтва міста: Єврейський цвинтар, могили героям сучасної України, пам'ятник Дмитру Клячківському, пам'ятники Устиму Голоднюку і Назарію Войтовичу, церква Воскресіння Христового, пам'ятник Івану Франку, велика синагога XVII ст., церква Успіння Пресвятої Богородиці, монастир Бернардинів та костел св. Антонія з Падуї, капличка «Святого Яма Неполуки», пам'ятник ліквідаторам аварії на ЧАЕС, пам'ятник землякам, полеглим в Афганській війні 1979 – 1989 рр., пам'ятники Богдану Хмельницькому й Адаму Міцкевичу й, насамкінець, Збараський замок.

Подано їх туристично-краєзнавчу характеристику: описано найбільш цікаві факти з історії формування, будівництва, розквіту, занепаду, відбудови й сучасного стану; зображено дух давнини та сучасності кожного з об'єктів.

На основі зібраного матеріалу сформовано екскурсійний маршрут та картосхему, створено технологічну карту маршруту, в якій подано всю необхідну інформацію про адреси об'єктів, зупинки екскурсійної групи, час екскурсії, організаційні та методичні вказівки. Подано рекомендації щодо практичного використання їх в екскурсійній діяльності м. Збараж.

Мета роботи полягала у формуванні методичної розробки екскурсійного маршруту «Історія Збаража крізь призму віків» на основі туристично-краєзнавчої характеристики об'єктів для їх ширшої популяризації, що було успішно здійснено.

Існує кілька причин, через які Збараж претендує бути місцем, найбільш туристично привабливим для відвідин кожним, кого цікавить історія, архітектурні споруди, постаті, які із ними пов'язані та інші приваби цього краю. Окрім того, що містечко зі своїми відреставрованими і збереженими пам'ятками, чарівними краєвидами та затишком розкішного парку являє собою самостійну туристичну та екскурсійну цінність, тут можна доторкнутися думкою до величних подій минулих віків, почути їх мелодію, в якій переплетено цокотіння підков татарської кінноти, шелест крил на латах польських гусарів і карбовані кроки козацьких полків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

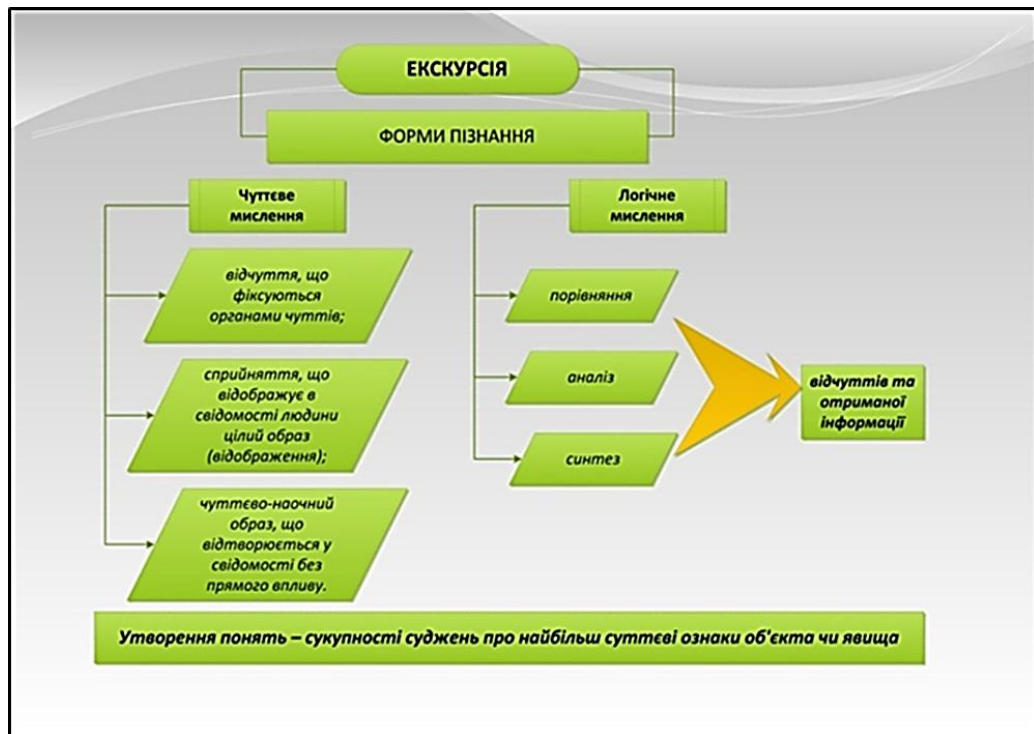
1. Альтгайм Л. Б. Організація екскурсійних послуг: навчально-методичний посібник для студентів географічного факультету, які навчаються на спеціальності «Туризм» (пробне видання). Тернопіль, 2017. 204 с.
2. Альтгайм Л.Б. Основи музейної та екскурсійної діяльності. Курс лекцій. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. 116 с.
3. Альтгайм Л.Б. Роль сакральних об'єктів півночі Тернопільської області у наданні екскурсійних послуг. The 1st International scientific and practical conference «Scientific achievements of modern society» (September 11-13, 2019) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019, С. 303-312.
4. Альтгайм Л.Б. Сучасний стан і тенденції екскурсійної діяльності у Тернопільській області. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції. Львів, 2020, С.13-18.
5. Альтгайм Л.Б. Теоретико-методологічні засади курсу «Організація екскурсійних послуг». Вісник наукових досліджень. Серія: Туризм. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту імені Вячеслава Чорновола, 2006. Випуск 2. С. 96-99.
6. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: навчальний посібник. Київ, 2007. 464 с.
7. Грибанова С.В., Чагайда І.М. Екскурсознавство: навчальний посібник. Київ, 2004. 240 с.
8. Келембет С. М. Походження князів Несвізьких, Збарзьких та Вишневецьких. Культура народів Причорномор'я. 2009. № 164, С. 75-77.
9. Король О.Д. Організація екскурсійних послуг у туризмі: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. 144 с.
10. Підставка, Р. Історичні пам'ятки прикордонного Збаражжя і його околиць. Музеї України. 2011. № 3. С. 37-40.
11. Сегіда К.Ю., Мазурова А.В. Методичні рекомендації. Харків, 2016. 37 с.

- 12.Сегіда К. Ю., Мельничук А. А. Екскурсознавство: навчально-методичний посібник для студентів-географів спеціальності «Географія рекреації та туризму». Харків, 2014. 68 с.
- 13.Сиско І. Збаражани вшанували чорнобильців: відлуння подій. Збараж: Народне слово, 2011. 29 квітня.
- 14.Адам Міцкевич і сліди часу. URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/adam-mickevich-i-slidi-chasu-.html> (дата звернення: 30.01.2021).
- 15.Бернардинський монастир та інші сакральні пам'ятки Збаража. URL: <http://www.kray.org.ua/7850/mandrivky/bernardinskiy-monastir-ta-inshi-sakralni-pam-yatki-zbarazha/> (дата звернення: 30.01.2021).
- 16.Єврейський цвинтар у Збаражі. URL: <http://www.tureizahav.lviv.ua/ua/svjatimiscja-galychyny/evrejski-kladovyscha/evrejskyj-cvyn-tar-u-zbarazhi.html> (дата звернення: 30.01.2021).
- 17.Збараж. Костел і монастир Бернардинів. URL: <https://tolikfort.livejournal.com/77167.html> (дата звернення: 30.01.2021).
- 18.Збаразький замок. URL: <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/zbarazkyj-zamok/> (дата звернення: 30.01.2021).
- 19.Каплиці у м. Збаражі. URL: <https://irp.te.ua/2010-03-03-18-33-46/> (дата звернення: 30.01.2021).
- 20.Легенда спротиву: 73 роки тому вбили одного із засновників УПА. URL: <http://www.hroniky.com/news/view/14663-lehenda-sprotyvu-73-roky-tomu-vbyly-odnoho-iz-zasnovnykiv-upa> (дата звернення: 30.01.2021).
- 21.Методика проведення екскурсій. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-16842-3.html> (дата звернення: 30.01.2021).
- 22.Особливі методичні прийоми. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-16842-7.html> (дата звернення: 30.01.2021).
- 23.Особливості оглядових екскурсій: специфіка та переваги. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/514547> (дата звернення: 30.01.2021).

24. Пам'ятник Богдану Хмельницькому, Збараж. URL: <http://itinery.com.ua/object/view/pamyatnik-bogdanu-hmelnickomu-zbarazh> (дата звернення: 30.01.2021).
25. Пам'ятник Іванові Франку. URL: <https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?idCrm=3cff2e61-c97b-306a-d7f9-58b048848cd1&lang=ua> (дата звернення: 30.01.2021).
26. Пам'ятник полеглим воїнам-афганцям. URL: <http://odb.te.ua/769> (дата звернення: 30.01.2021).
27. Сутність екскурсії. URL: <https://studopedia.org/10-121788.html> (дата звернення: 30.01.2021).
28. Техніка ведення екскурсії. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-16842-8.html> (дата звернення: 30.01.2021).
29. Технологія підготовки нової екскурсії. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-16842-1.html> (дата звернення: 30.01.2021).
30. У Збаражі відкрили пам'ятник Героям Небесної Сотні. URL: <https://maidanmuseum.org/uk/node/797> (дата звернення: 30.01.2021).
31. У Збаражі на могилі загиблого воїна Тараса Михальського посвятили пам'ятник. URL: <http://www.oda.te.gov.ua/zabarazka/ru/news/detail/124692.htm> (дата звернення: 30.01.2021).
32. У Збаражі шанували пам'ять Юрія Горайського. URL: <https://realno.te.ua/regiony/> (дата звернення: 30.01.2021).
33. Устим Голоднюк. URL: <http://www.nebesnasotnya.in.ua/portfolio/ustym/> (дата звернення: 30.01.2021).
34. Церква Успіння у Збаражі. URL: <https://zabytki.in.ua/uk/1351/tserkva-uspinnya-u-zbarazhi> (дата звернення: 30.01.2021).
35. 58. Oresta Bordun, Liubov Altheim. Tourist flows in Ternopil oblast current state and development prospects. *Journal of Geography, Politics and Society*, Volume 7 (2017), Issue 3, s. 57-63.

ДОДАТКИ

Додаток А1

Форми пізнання під час екскурсії (за Сегідю К.Ю., Мельничуком А.А.)

Додаток А2

Цілі, завдання і форми проведення екскурсії

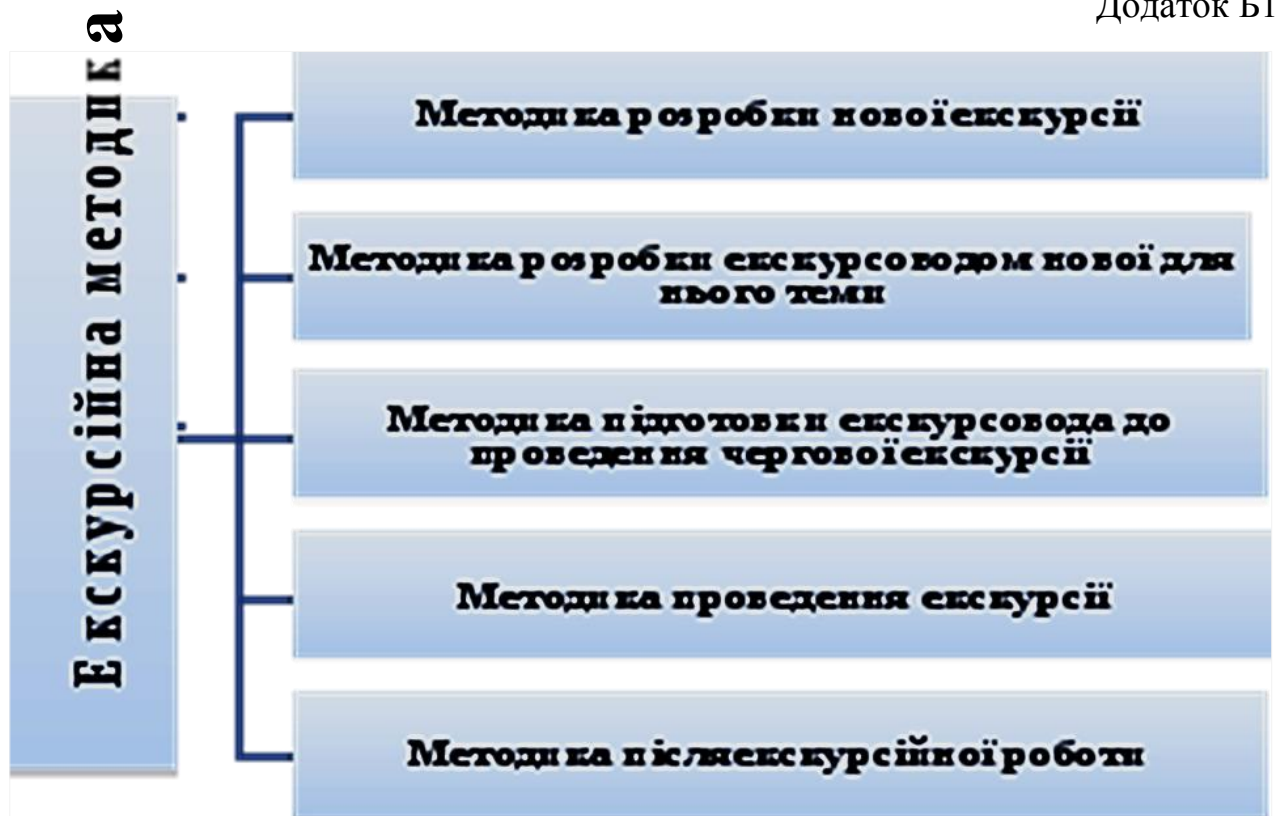
Ціль	Завдання	Форма проведення
1	2	3
<i>Відпочинок</i>	Полягає у пошуку грибів, трав	У вигляді прогулянки
<i>Навчальна</i>	Краще засвоєння знань навчальної дисципліни	Заняття не в приміщенні
<i>Загальноосвітня</i>	Розширення світогляду	Туристичний похід супроводжується розповідями, у транспортній подорожі надається екскурсійна інформація
<i>Наукова</i>	Для краєзнавчого музею відшукуються експонати	У вигляді експедиції
<i>Культурно-просвітницька</i>	Збільшення знань з таких дисциплін як історія, архітектура, література	Екскурсія оглядова (багатопланова)
<i>Культурно-виховна</i>	Отримання знань у поєднанні з вихованням	Екскурсія має певну тему (тематична)

Ознаки екскурсії як одного з видів культурно-просвітницької діяльності
(за Сегідю К.Ю., Мельничуком А.А.)

Функції екскурсії (за Сегідю К.Ю., Мельничуком А.А.)

Складові екскурсійної методики (за Сегідою К.Ю., Мельничуком А.А.)

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Збараський замок.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Будівництво замку-фортеці розпочав в 1620 р. Кшиштоф Збараський. Добудовував замок з 1627 р. брат Кшиштофа, Юрій Збараський. Будівництво було завершено в 1631 р.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Дістатися до замку можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського, вулицею Майдан Франка, або вулицею В. Чорновола, згодом, прямувати вулицею 22 Січня, а потім звернути на вул. Д. Нечая і їхати до призамкового парку, де красується пам'ятка.
4. **Дані про пам'ятник.** Проект замку, на замовлення Кшиштофа Збараського, був розроблений Вінченцо Скамоцці, італійським архітектором. Побудована пам'ятка в 1631 р.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Збараський замок – фамільна резиденція. URL: <http://vsviti.com.ua/makepeople/7922> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. Збараський замок. URL: <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/zbarazkyj-zamok/> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3. Малевич А. П. Збараж: історико-краєзнавчий нарис. Львів: Видавництво «Каменяр», 1984. С. 37.
6. **Збереженість пам'ятника.** Зараз тут проводяться ремонтні роботи.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка архітектури національного значення. Збараський замок - історико-архітектурний заповідник з 1994 р. Збереженням пам'ятки та її охороною займаються представники заповідника «Замки Тернопілля», місцевої та державної влади.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних (військово-історичних, історико-краєзнавчих, архітектурно-містобудівних, мистецтвознавчих) міських пішохідних екскурсіях для різного складу учасників. Окремі екскурсії замком.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Пам'ятник Дмитру Клячківському.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** 12 лютого 1945 р. три учасники ОУН-УПА вбиті бійцями ВВ НКВС. Серед убитих виявлений перший командуючий УПА-Північ «Клим Савур», він же «Охрім» (Д. Клячківський).
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Знаходиться пам'ятник у сквері Героїв Небесної Сотні. Дістатися до пам'ятки можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського (повернути в районі Лісок в сторону Збаража).
4. **Дані про пам'ятник.** 9 липня 1995 р. на батьківщині Дмитра Клячківського у місті Збаражі йому було встановлено гранітний пам'ятник. Автори пам'ятника — скульптор Володимир Мельник та архітектор Василь Скочеляс.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Перший командир УПА-Північ. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/113304-pershyi-komandyr-upa-pivnich-ne-liubuv-kryivok> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. ОУН-УПА. URL: <http://oun-upa.national.org.ua/personalities/savur.html> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3. Віддав життя за командира УПА-Північ. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/121549-viddav-zhyttia-za-komandyra-upa-pivnich> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Зараз пам'ятник перебуває в хорошому стані.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення. За охорону пам'ятки відповідають органи місцевої влади.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних пішохідних екскурсіях містом для різного складу учасників.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Пам'ятник героям Небесної Сотні.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Євромайдан, або Революція гідності — національно-патріотичні протестні акції в Україні. Тривав від 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р. Одними із жертв Майдану стали молоді люди із Тернопільщини – Устим Голоднюк та Назарій Войтович. Вони удостоєні звань Героїв України посмертно, які поповнили ряди «Небесної Сотні».
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Знаходиться пам'ятник у сквері Героїв Небесної Сотні. Дістатися до пам'ятки можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського.
4. **Дані про пам'ятник.** 12 липня 2019 р. у сквері Героїв Небесної Сотні відкрито гранітний пам'ятник Устиму Голоднюку та Назарію Войтовичу.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. У Збаражі відкрили пам'ятник Героям Небесної Сотні. URL: <https://maidanmuseum.org/uk/node/797> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. Пам'ятник двом наймолодшим героям Небесної Сотні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2740505-pamatnik-dvom-najmolodsim-geroam-nebesnoi-sotni-vidkrili-na-ternopilsini.html> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3. У Збаражі освятили пам'ятник героям Небесної Сотні. URL: <http://teren.in.ua/2019/07/14/u-zbarazhi-osvyatyly-pam-yatnyk-geroam-nebesnoyi-sotni/> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Пам'ятник перебуває в дуже хорошому стані.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення. Охорона покладена на органи виконавчої влади району та органи місцевого самоврядування.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних (історичних, історико-краєзнавчих, історико-біографічних) пішохідних екскурсіях містом.

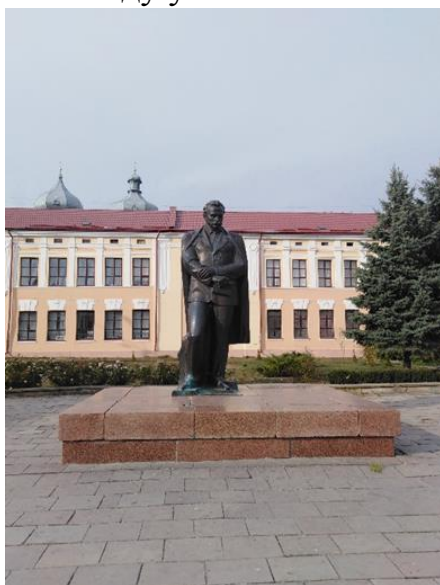

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Пам'ятник Івану Франку (раніше В. І. Леніну).
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Пам'ятник встановлено після проголошення Україною незалежності. Його урочисте відкриття відбулося в листопаді 1992 р.. На майдані, біля збаразької середньої школи ім. Івана Франка (тепер цю назву носить школа №2), 26 грудня 1895 р. і в червні 1897 р. великий Каменяр виступав на передвиборних вічах.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Дістатися до пам'ятки можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського. Пам'ятник розташований на центральній площі міста.
4. **Дані про пам'ятник.** Його урочисте відкриття відбулося в листопаді 1992 р. Скульптор В. Одреховський.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Пам'ятник Іванові Франку. URL: <https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?idCrm=3cff2e61-c97b-306a-d7f9-58b048848cd1&lang=ua> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. Малевич А. П. Збараж: історико-краєзнавчий нарис. Львів: Видавництво «Каменяр», 1984. С. 25.
 - 5.3. Медведик П.К, Михайлюк І.С. Іван Франко на Збаражчині. Збараж: Медобори, 1991. С. 16.
6. **Збереженість пам'ятника.** Пам'ятник перебуває зараз в хорошому стані.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення. За охорону пам'ятки відповідають органи місцевої влади.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних (історичних, історико-біографічних, етнографічних, літературних) міських пішохідних екскурсіях для різного складу учасників.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Капличка «Святого Яма Неполуки».
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Фігура св. Яна була перенесена до мурованої каплички із дерев'яної, яка до 1934 р. прийшла в упадок. В часи Другої світової війни фігура була знищена. Відновлена у 1993 р. старанням римо-католицької парафії м. Збаража.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Розташована капличка на вул. Майдан Франка, біля старого мосту, прокладеного через р. Гнізна. До пам'ятки можна дістатися автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського або вулицею В. Чорновола.
4. **Дані про пам'ятник.** Збудована в 1934 р. біля мостового переходу, через річку Гнізну. Капличка кам'яна, отинькована, збудована у вигляді альтанки з прямокутними колонами (2,25 x 2,25 x 3,20м). До 50-х рр. ХХ ст. увінчана металевим хрестом.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1.Каплиці у м. Збаражі. URL: <http://irp.te.ua/2010-03-03-18-33-46/> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2.Біля монастиря у Збаражі знайшли скарб. URL: <https://zbruc.eu/node/91244> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3.Збараж. URL: <https://castles.com.ua/zb.html> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Пам'ятник перебуває в хорошому стані.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення. Опікується капличкою з часу її заснування римо-католицька парафія м. Збаража.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних (історичних, історико-краєзнавчих, релігійних) міських пішохідних екскурсіях для різного складу учасників.

15.10.2020

Мокра А.П. ст Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Пам'ятник ліквідаторам аварії на ЧАЕС.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** 26 квітня 1986 р. при проведенні проектних випробувань на ЧАЕС стався вибух, що повністю зруйнував четвертий реактор станції і спричинив значне забруднення навколишньої території радіоактивними речовинами. У Збаражі 26 квітня 2006 р. у парку ім. полковника Бурляя було відкрито пам'ятник ліквідаторам аварії на ЧАЕС.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Пам'ятник знаходиться в парку ім. полковника Бурляя, м.Збараж. Дістатися до пам'ятки можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського, а згодом вул. Майдан Франка, або вулицею В. Чорновола.
4. **Дані про пам'ятник.** Пам'ятник встановлено 26 квітня 2006 р. за підтримки органів місцевої влади. На одній із трьох мурованих арок пам'ятника висить стела із пронизливими словами про трагедію.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1.Філик І. День, що в нашій пам'яті назавжди. Збараж: «Народне слово», 2006.
 - 5.2.Сиско І. Збаражани вшанували чорнобильців: відлуння подій. Збараж: Народне слово, 2011.
 - 5.3. Чорнобиль. URL: <http://zbarazhlibrary.com.ua/writen/history/chornobil.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Пам'ятник перебуває в хорошому стані, адже встановлений відносно недавно. Доглядають за ним та за територією, на якій він розташований, техпрацівники міста.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення. За охорону й збереження пам'ятки відповідають органи місцевої влади.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних (історичних) пішохідних екскурсіях містом для різного складу учасників.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Пам'ятник землякам, полеглим в Афганській війні 1979-1989 років.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** З нагоди відзначення 25-ї річниці виведення військ з Республіки Афганістан 8 жовтня 2013 р. в м. Збаражі відкрито пам'ятник землякам, полеглим в Афганській війні 1979-1989 років.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Пам'ятник знаходиться в парку ім. полковника Бурляя, м.Збараж. Дістатися до пам'ятки можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського, а згодом вул. Майдан Франка, або вулицею В. Чорновола.
4. **Дані про пам'ятник.** 8 жовтня 2013 р. в м. Збаражі відкрито пам'ятник землякам, полеглим в Афганській війні 1979-1989 років за сприянням громадської організації Української Спілки Ветеранів Афганістану (Воїнів-Інтернаціоналістів), органів виконавчої влади району та органів місцевого самоврядування. На гранітному монументі вибиті імена мужніх синів України, які полягли в Афганістані.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1.Сиско І. У Збаражі розпочали зведення пам'ятника загиблим в Афганській війні. Збараж: Народне слово, 2013. С. 1, 3.
 - 5.2.Афганістан. URL: <http://zbarazh library.com.ua/writen/history/Afgan.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3.Збаразька районна держадміністрація. URL: <http://www.oda.te.gov.ua/zabarazka/ru/news/detail/65346.htm> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Пам'ятник перебуває в дуже хорошому стані.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення. Охорона покладена на Українську Спілку Ветеранів Афганістану, органи виконавчої влади району та органи місцевого самоврядування.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних (історичних) пішохідних екскурсіях містом для різного складу учасників.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Пам'ятник Богдану Хмельницькому.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Облога Збаража — бої козацького війська під командуванням гетьмана Богдана Хмельницького і його союзників-татар на чолі з ханом Іслам-Гіреєм III із оточеним під Збаражем польським військом 30 червня (10 липня) — 12 (22) серпня 1649 р. В честь цієї події в Збаражі встановлено пам'ятник гетьману.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Дістатися до пам'ятника можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського, а згодом вул. Майдан Франка, або вулицею В. Чорновола.
4. **Дані про пам'ятник.** Пам'ятник Богдану Хмельницькому в Збаражі встановили в 1954 р., архітектор — В. Скочеляс, скульптор — Яків Чайка.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Пам'ятник Богдану Хмельницькому, Збараж. URL: <http://itinery.com.ua/object/view/pamyatnik-bogdanu-hmelnickomu-zbarazh> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. Пам'ятник Богдану Хмельницькому. URL: <https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?lang=ua&idCrm=a380b74a-a144-4821-6835-58b048dd5c33> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3. У Збаражі пам'ятник Богдану Хмельницькому залишився без булави. URL: <https://te.20minut.ua/Podii/u-zbarazhi-pamyatnik-bogdanu-hmelnitskomu-zalishivsya-bez-bulavi-10586558.html> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Зараз пам'ятник потребує реставрації.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення. За охорону й збереження пам'ятки відповідають органи місцевої влади.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних пішохідних екскурсіях.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Пам'ятник Адаму Міцкевичу.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Спорудили пам'ятник (на площі міського ринку) Адаму Міцкевичу 1898 р. на пошанування 100-річчя від дня народження поета за кошти, зібрані жителями міста.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Знаходиться пам'ятник поблизу Збараського замку. Дістатися сюди можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського, вулицею Майдан Франка, або вулицею В. Чорновола, згодом, прямувати вулицею 22 Січня, а потім звернути на вул. Д. Нечая і їхати до призамкового парку.
4. **Дані про пам'ятник.** Кам'яний пам'ятник Адаму Міцкевичу постав коштом польської громади Збаража у 1898 р. у соту річницю з дня народження поета.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Відкриття відреставрованого пам'ятника Адаму Міцкевичу. URL: <http://zamky.te.ua/diyalnist/mizhнародni-zvyazki/vidkrittya-vidrestavrovanogo-pamyatnika-adamu-mickevichu> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. Адам Міцкевич і сліди часу. URL: <https://dt.ua/history/adam-mickevich-i-slidi-chasu-.html> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3. Пам'ятник Адаму Міцкевичу відкрили в Збаражі. <http://lyra.com.ua/2015/09/16/pamyatnyk-mitskevychu-vidkryly-u-zbarazhi-foto/> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** 29 серпня 2015 р. у місті Збаражі на Тернопільщині було відкрито відреставрований пам'ятник видатному польському поетові Адаму Міцкевичу.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення. Охорона: органи місцевої влади, представники заповідника «Замки Тернопілля» та Посольства Республіки Польща в Україні.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних екскурсіях.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Церква Воскресіння Христового.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Храм побудований в середині XVIII ст. (1764 р.). За радянської влади почався занепад культової споруди: 1960 р. тут облаштували склад, а 1970 – зруйнували дзвіницю. 1989 р. повернутий греко-католикам храм почав діяти за призначенням.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Дістатися до пам'ятки можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського. Церква розташована за адресою: вул. М. Грушевського, 2.
4. **Дані про пам'ятник.** Фундатором церкви (зведена 1764 р.) був збараський міщанин, швець Григорій Гимонюк, але через його раптову смерть будівництво храму було завершено коштом графа Миколи Потоцького. Воскресенська церква – це світлий кам'яний храм хрестоподібної форми в стилі пізнього бароко.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Підставка Р. Історичні пам'ятки прикордонного Збаража і його околиць. Музеї України. 2011. № 3. С. 37-40.
 - 5.2. Чайка В. Збараж – як музей під відкритим небом. «Дивокрай», 2008. С. 14.
 - 5.3. Збараж, Церква Воскресіння Христового, 1764р. URL: <http://irp.te.ua/zbarazh-tserkva-voskresinnya-gospodn-ogo/> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Хороший стан пам'ятки постійно вдосконалюється за підтримки влади та громади міста.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка архітектури місцевого значення.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних (релігійних, історичних, мистецтвознавчих) міських пішохідних екскурсіях.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Велика синагога XVII ст.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Євреї з'явилися в Збаражі в XV ст., але помітна чисельність єврейської громади в Збаражі почала спостерігатися лише з початком XVII ст. Синагога споруджувалася в один час з замком.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Синагога знаходиться на вул. А. Чехова, м. Збараж, на території місцевого промислового заводу. До пам'ятки можна дістатися автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського або вулицею В. Чорновола, до площі Івана Франка.
4. **Дані про пам'ятник.** Пам'ятка споруджена єврейською громадою Збаража за деякими джерелами 1537 р. Інші ж джерела стверджують, що 1537 р. спорудження цієї синагоги невірний, оскільки помітна чисельність єврейської громади в Збаражі почала спостерігатися лише з початком XVII ст. Можливо на її місці була набагато скромніша синагога.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Збараж. URL: <http://andy-travel.com.ua/zbarazh> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. Бернардинський монастир та інші сакральні пам'ятки Збаража. URL: <http://www.kray.org.ua/7850/mandrivky/bernardinskiy-monastir-ta-inshi-sakralni-pam-yatki-zbarazha/> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3. Тернопільська область, Збараж. URL: https://risu.org.ua/ua/relig_tourism/r_maps/regions/ternopilska/zbarazh/44176/ (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Пам'ятка переобладнана у виробниче приміщення під випуск алкогольних напоїв і знаходиться в середині території яка охороняється.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка архітектури місцевого значення.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** На жаль, оглянути давню юдейську святиню сьогодні можна лише здалеку, позаяк розташована вона на закритій території місцевого лікєро-горілчаного заводу.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Церква Успіння Пресвятої Богородиці.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Ця церква зведена на місці старого Трінітатського костела-монастиря. Історичні матеріали стверджують, що костел було побудовано у 1755–1758 р.р.. З 1982 р. приміщення переобладнали під краєзнавчий музей, а вже у 1990-х р.р. церква відновила свою діяльність.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Церква знаходиться на вул. А. Чехова, 1, м. Збараж. До пам'ятки можна дістатися автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського або вулицею В. Чорновола, до площі Івана Франка.
4. **Дані про пам'ятник.** Церква Успіння була побудована 1758 р. на місці старого Трінітатського костела-монастиря у стилі бароко.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Церква Успіння у Збаражі. URL: <https://zabytki.in.ua/uk/1351/tserkva-uspinnya-u-zbarazhi> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. Церква Успіння Пресвятої Богородиці. URL: <https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?lang=ua&idCrm=42be2d05-58e5-5de3-2d21-58b048471a8e> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3. Малевич А. П. Збараж: історико-краєзнавчий нарис. Львів: Видавництво «Каменярь», 1984. С. 33.
6. **Збереженість пам'ятника.** Сьогодні пам'ятка проходить комплекс заходів з косметичного ремонту та покращення її хорошого стану.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка архітектури місцевого значення.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних (релігійних, історичних, мистецтвознавчих) міських пішохідних екскурсіях для різного складу учасників.

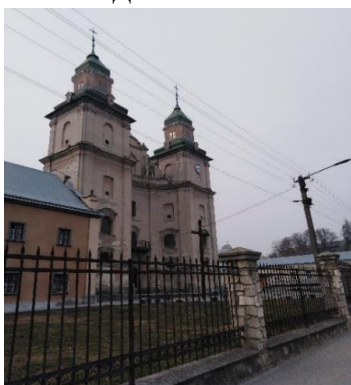
15.10.2020

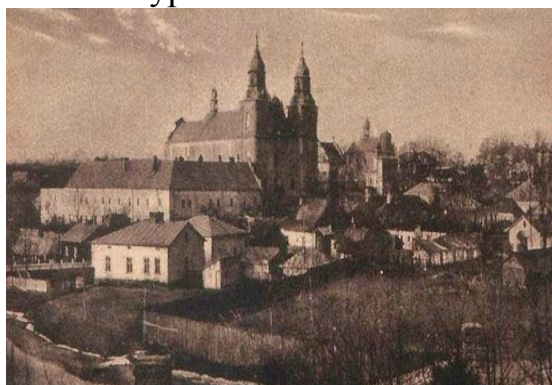
Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Монастир Бернардинів та костел св. Антонія з Падуї.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Ще у 1627 р. князь Юрій Збараський переносить з Вільно Римо-Католицький костел і монастир ордену Бернардинів до Збаража. Зведення великого мурованого костелу, після побудови дерев'яного монастиря, велось орієнтовно в 1750-1755 р.р. Будівництво завершили Януш Вишневецький і його дружина.
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Дістатися до пам'ятки можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського або вулицею В. Чорновола. Знаходиться в м. Збараж, вул. Незалежності, 8.
4. **Дані про пам'ятник.** Костел св. Антонія в Збаражі збудували на території Бернардинського монастиря, який заснував князь Юрій Збараський в 1627 р. Храм побудований в стилі ренесансу, про це свідчать форми античної архітектури.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Костел Св. Антонія. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/68480_kostel-sv-antoniya-bernardinskiy-kostel-v-zbarazhe.htm (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. Збараж. Костел і монастир Бернардинів. URL: <https://tolikfort.livejournal.com/77167.html> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3. Монастир бернардинів у Збаражі. URL: <https://zabytki.in.ua/uk/1355/monastir-bernardiniv-u-zbarazhi> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Пам'ятка вже неодноразово відновлювалася внаслідок численних пожеж, проте сучасна реставрація проводиться для її збереження та покращення стану.
7. **Охорона пам'ятника.** Статус національного пам'ятника архітектури і відкритий для вільного відвідування. Зараз монастирський комплекс перебуває на балансі Національного заповідника «Замки Тернопілля».
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних екскурсіях

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Єврейський цвинтар.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Пам'ятка, котра стосується єврейської громади міста, яка проживала тут здавна, і була винищена у часі німецької окупації. Варто вказати, що єврейське кладовище, яке збереглося до сьогодні – друге, яке належало єврейській громаді Збаража. Старе єврейське кладовище знаходилося на території сучасного дитячого садочку «Сонечко» (вул. М. Грушевського 24).
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Дістатися до пам'ятки можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського
4. **Дані про пам'ятник.** Дату заснування «нового» єврейського кладовища 1915 р. старожили пов'язували з прокладенням залізниці Збараж – Ланівці. Також 1915 р. датувалося перше єврейське поховання, яке, на жаль, на сьогодні не виявлене.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1.Єврейський цвинтар у Збаражі. URL: <http://www.tureizahav.lviv.ua/ua/svjati-miscja-galychyny/evrejski-kladovyscha/evrejskyj-cvyntrar-u-zbarazhi.html> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2.Нариси до історії євреїв Збаража. URL: <https://bookopt.com.ua/narisi-do-istorii-evreiv-zbarazha.html> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3.Федорів Т. Нариси до історії євреїв Збаража. «Новий» єврейський цвинтар міста. Тернопіль: Лібра-Терра, 2019. 116 с.
6. **Збереженість пам'ятника.** Зараз цвинтар знаходиться у задовільному стані. Кожного року тут проводяться очисні роботи за участі громадян міста, влади.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення. За охорону й збереження пам'ятки відповідають органи місцевої влади, громадяни міста.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних пішохідних екскурсіях містом для різного складу учасників.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

Паспорт екскурсійного об'єкта

1. **Найменування пам'ятника.** Могили героям сучасної України – Устиму Голоднюку, Тарасу Михальському та Юрію Горайському.
2. **Історична подія, із якою пов'язаний пам'ятник, дата цієї події.** Євромайдан, або Революція гідності (21 листопада 2013 р. – 22 лютого 2014 р.) – подія, що забрала життя 19-річного Устима Голоднюка (20 лютого 2014 р.). Збройний конфлікт на сході України, або АТО (6 квітня 2014 р.) – війна, на якій загинули збаразькі земляки – Тарас Михальський (19 жовтня 2014 р.) та Юрій Горайський (4 березня 2016 р.).
3. **Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд до нього.** Могили знаходяться на місцевому кладовищі. Дістатися до пам'яток можна автотранспортом, прямуючи вулицею М. Грушевського.
4. **Дані про пам'ятник.** Гранітні й мармурові пам'ятники споруджені й встановлені після смерті героїв, їх «повернення» на батьківську землю.
5. **Джерела відомостей про пам'ятник:**
 - 5.1. Мій лицарський хрест – моя нагорода. URL: <http://narodne-slovo.te.ua/2015/02/19/mij-lytsarskyj-hrest-moya-nahoroda/> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.2. Збаразька районна держадміністрація. URL: <http://www.oda.te.gov.ua/zabarazka/ru/news/detail/124692.htm> (дата звернення: 15.10.2020).
 - 5.3. Звання Героя України. URL: <http://www.samopomich.te.ua/news/novini-oblast/chy-prysvoyat%60-yuriyu-gorays%60komu-zasluzhene-zvannya-geroya-ukrainy/> (дата звернення: 15.10.2020).
6. **Збереженість пам'ятника.** Могили знаходяться у відмінному стані. Догляд здійснюється рідними й близькими загиблих, місцевою владою.
7. **Охорона пам'ятника.** Пам'ятки монументального мистецтва місцевого значення.
8. **У яких екскурсіях бюро або музею пам'ятник використовується як об'єкт показу.** В оглядових та тематичних екскурсіях.

15.10.2020

Мокра А.П. ст. Т-43 ТНПУ ім. В. Гнатюка

АНОТАЦІЯ

наукової роботи під шифром «Перлина Медоборів»

Актуальність роботи. Швидкі темпи розвитку туристичної індустрії у більшості країн світу заманюють до себе великі потоки українських мандрівників у пошуках чогось нового та екзотичного. Але кожному із нас варто тільки озирнутися навколо і ще раз переконатися, що наша українська земля надзвичайно мальовнича та приваблива. В Україні також є дуже багато історичних місць, міст і містечок, які заслуговують на світову туристичну славу і знаходяться у переліку міжнародних туристичних потоків і маршрутів. Пропагування таких місць, де творилася не тільки українська історія, але і світова, є метою нашого дослідження. Саме такі місця несуть автентичну інформацію про велич, могутність та силу українського народу, його винахідливість та бажання боротися за власну спадщину. Завдяки їм та історичним постатям, які із ними пов'язані, туристи та екскурсанти можуть дізнатися про славне історичне минуле української нації. Одним із таких місць є історичне місто Збараж Тернопільської області.

Мета дослідження. Для ширшої популяризації пам'яток м. Збараж подати їх туристично-краєзнавчу характеристику та на основі цієї інформації сформуванати методичну розробку екскурсійного маршруту «Історія Збаража крізь призму віків».

Для реалізації даної мети виконано наступні завдання:

- 1) досліджено теоретичні основи екскурсійної справи;
- 2) проаналізовано методичні особливості формування екскурсійного маршруту містом Збараж;
- 3) відібрано найбільш привабливі історико-архітектурні, сакральні, релігійні об'єкти та пам'ятки монументального мистецтва міста;
- 4) подано їх туристично-краєзнавчу характеристику;
- 5) сформовано на їх основі екскурсійний маршрут та його картосхему;
- 6) створено технологічну карту маршруту;

7) подано рекомендації щодо практичного використання їх в екскурсійній діяльності у м. Збараж.

Наукова цінність даної роботи полягає в авторській розробці екскурсійного маршруту «Історія Збаража крізь призму віків». Робота пройшла практичну апробацію і використовується як самостійний екскурсійний продукт під час надання туристичних послуг у місті Збараж. Матеріали даного дослідження можуть бути використані із навчальною метою у навчальних закладах різного рівня акредитації, а також для розширення тематики екскурсій для різного складу учасників. А це у свою чергу збільшить кількість туристичних потоків у регіоні. Робота складається із трьох розділів, що містять дані про теоретичні основи організації екскурсійної справи, туристично-краєзнавчу характеристику екскурсійних об'єктів м. Збаража та особливості використання туристично-краєзнавчого потенціалу міста.

У науковому дослідженні використано основні напрацювання із методик розробки екскурсійних маршрутів і турів. Також під час написання наукової роботи було використано низку літературних та електронних ресурсів, як українських так і закордонних. Структура роботи складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи 30 сторінок, 1 таблиць, 1 схема, загальна кількість використаних наукових джерел 35 та 20 додатків.

Ключові слова: історико-архітектурна пам'ятка, сакральна пам'ятка, замок, монастир, костел, церква, місто Збараж, екскурсійний маршрут.